

پیشنهاد فروش نسخه‌های خطی فخرالدین نصیری به اداره کل باستان‌شناسی

محمدصادق میرزا ابوالقاسمی

استادیار دانشکده هنر و معماری دانشگاه شیراز
abolqasemi.s@gmail.com

مقدمه

مطابق پرونده ۱۹۶۶۷-۲۹۷ سازمان اسناد و کتابخانه ملی ایران، در اوایل سال ۱۳۲۷ شمسی مجموعه‌ای از آثار عتیقه آقای فخرالدین نصیری برای فروش به اداره کل باستان‌شناسی پیشنهاد شده است و آقای شوشتری، نماینده اسبق مجلس شورای ملی^۱، واسطه آن بوده است. اداره کل باستان‌شناسی نیز از این پیشنهاد استقبال کرده و خرید این آثار را برای مجموعه موزه ایران باستان مناسب دیده است. با این حال هرگونه تصمیم در این باره را به کارشناسی آثار و همچنین تأمین بودجه موکول کرده است.

این مجموعه، که شامل تعدادی اشیا و پارچه و نسخه خطی بوده است، ظاهراً تا تاریخ مکاتبات موجود در پرونده مذکور هنوز برای کارشناسی ارائه نشده بوده است. بنابراین اطلاع چندانی از کم و کیف آنها در این پرونده موجود نیست. تنها به پیوست نامه‌ای که محمدتقی مصطفوی، رئیس وقت اداره کل باستان‌شناسی، به دفتر وزارت فرهنگ نوشته است، فهرستی از نسخه‌های خطی این مجموعه آمده است. در این فهرست نام هشت نسخه همراه با مشخصات نسخه‌شناختی کوتاه هرکدام درج شده است. این نسخه‌ها شامل دو جلد از کتاب قانون، شرح کلیات قانون، المائیه فی الطب، ذخیره خوارزمشاهی، مجربات الشافیه، و دو مجموعه دیگر پزشکی است و مصطفوی در نامه خود پیشنهاد کرده است کارشناسی آنها به کتابخانه ملی

۱. سید محمدعلی شوشتری، نماینده گرگان در دوره‌های شانزدهم و هجدهم مجلس شورای ملی.

واگذار شود. مطابق اطلاعات این فهرست، نسخه‌های مذکور از نظر تاریخی ذی‌قیمت و ارزشمند بوده‌اند.

متن مکاتبات مربوط در مقاله پیش رو با توجه به ترتیب تاریخی تنظیم شده است و فهرست نسخه‌ها به پیوست نامه نخست آمده است. از سرانجام این مکاتبات و سرنوشت نسخه‌ها اطلاعی به دست نیامد.

متن مکاتبات

۱

وزارت فرهنگ

اداره کل باستان‌شناسی

شماره: ۴۴۲/بم

تاریخ: ۱۳۳۷/۲/۷

ضمیمه: دو برگ عین صورت کتاب

اداره کل دفتر وزارتی

در مورد صورت کتب خطی که جناب آقای شوشتری برای فروش به کتابخانه موزه پیشنهاد می‌فرمایند و به این اداره ارجاع شده است به استحضار خاطر شریف می‌رساند که از این بابت سابقه و پرونده‌ای در این اداره نیست و همان‌طور که خاطر محترم نیز اطلاع دارد اساساً موضوع کتاب علی‌الاصول مربوط به کتابخانه ملی بوده، هرگونه اظهار نظر و اقدام درباره آن بهتر است به وسیله کارشناس کتب خطی و استادان ذی‌فن این قست به عمل آید. بدین لحاظ عین صورت مزبور را به آن اداره کل اعاده می‌نماید.

مصطفوی

[امضا]

۱۳۳۷/۲/۶

[حاشیه]: ثبت دفتر کل وزارتی شد

شماره: ۲۵۴۳/دو

تاریخ: ۱۳۳۷/۲/۸

[حاشیه]: آقای فرید

شرحی به کتابخانه ملی بنویسید.

۱۳۳۷/۲/۹

۱. شرح کلیات القانون (جلد ۵)، شارح علامه قطب‌الدین شیرازی این کتاب در عصر شارح کتابت شده، چون تاریخ فوت ایشان را ۷۱۰ یا ۷۱۶ ق ثبت نموده‌اند و شامل ۱۷۸ برگ است و کتاب از برگ ۶۰ تا پایان کتاب با سایر خطوط شارح مشابه است. تاریخ کتاب ۷۰۲ ق [است]، بنابراین تا این تاریخ ۶۷۵ سال از کتابت این کتاب می‌گذرد.
۲. قانون (کتاب‌الاول فی العلم‌الکلی)، تصنیف شیخ‌الرئیس ابوعلی سینا این کتاب شامل ۲۸۹ برگ است. تاریخ کتابت ۷۳۴ ق.
۳. کتاب المائة فی الطب، تصنیف ابوسهل عیسی بن یحیی‌المسیحی الجرجانی (معلم‌الشیخ‌الرئیس ابوعلی سینا فی صناعة‌الطب) قال امین‌الدوله بن التلمیذ: یجب أن یعتمد علی هذا الکتاب فإنه کثیر التحقیق قلیل التکرار واضح العبارة... الخ. در صفحه اول و دوم کتاب شرح حال مصنف مرقوم است به این شرح: حکیم فاضل استولی علیه‌الطوبی فصیح العبارة جید التصنیف ولم یکن من الاطباء النصاری المتقدمین افصح عبارة ولا اجوّ (?) لفظاً... وقد ارتبط فی الخراسان بخوارزمشاه... الخ. این کتاب عزیزالوجود و شامل تمام صد کتاب [است] و فقط یک صفحه از اول آن ناقص است. تاریخ کتابت در حدود ۱۰۰۰ ق.
۴. ذخیره خوارزمشاهی (جلد ۵، علمی)، تصنیف شرف‌الدین اسمعیل بن حسن... جرجانی متوفی ۵۳۱ ق از قراری که مصنف کتاب ریحانة الادب در جلد ۲ صفحه ۳۰۶ شرح داده، این نخستین کتابی است که در دوره اسلامی در علم طب به پارسی نگارش یافته است. تاریخ کتاب در حدود عصر مصنف [است]، بنابراین قریب ۸۰۰ سال از کتابت آن می‌گذرد.
۵. مجموعه بی‌نظیر این کتاب شامل تمام آثار جالینوس و حنین بن اسحق عبادی است. راجع به جالینوس گفته‌اند: کان الطب معدوماً فاجده البقراط و کان میتاً فاحیاه جالینوس. راجع به حنین: به تصدیق همه مورخین و اهل فن مشهورترین طبیب عصر مأمون و نامی‌ترین مترجم کتب یونانی است. به عربی و سریانی.
- این کتاب را طبیب ماهری حسب‌الامر مسیح‌الزمان صدرا، که خاتم ایشان در ظهر ورق اول به این عبارت «ز شاه جهانگیر صاحبقران/ لقب یافت صدرا مسیح‌الزمان» دیده می‌شود، به رشته تحریر درآورده؛ چون نسخه‌ها را به‌درستی نوشته و مطالب هر فصلی و باب را در حاشیه به‌طور خلاصه توضیح داده است و گاهی به نظریه فلاسفه و اطباء نامی دیگر مانند ابوالفرج عبدالله بن طبیب، فیلسوف نامی بغداد که معاصر این سینا بوده است، اشاره کرده. این مجموعه شامل رسائل متعددی است که فهرست مختصر آن در مقدمه کتاب نوشته شده است.
۶. قانون (کتاب‌الرابع، حمیات)، تصنیف شیخ‌الرئیس ابوعلی سینا تاریخ کتابت در حدود ۷۰۰ ق.
۷. مجربات الشافیه، تصنیف الحکیم المجرب عبدالحکیم الملهیری السوری - دام فیضه - به فارسی چنانچه در مقدمه کتاب نوشته شده، مصنف این نسخه را از ۱۱۱ کتاب در مدت ۱۱ سال با تجربیات خود تصنیف نموده. تمام کتاب در عصر مصنف به رشته تحریر درآمده و در اغلب حواشی اشعاری که مصدر است به «لکتابه» خط شریف ایشان است و در ظهر ورق اول و اغلب حواشی کتاب خط عبدالرحمن بن محمد اسلم الحسینی الحنفی... مرقوم است. از این کتاب نامی در کشف‌الظنون و غیره نیست.
۸. مجموعه (سه رساله)، تصنیف حکیم عمادالدین محمود بن مسعود شیرازی
  ۱. آتشک: در این رساله تجربیات اطباء و رساله بهاء‌الدین نوربخش ابن مسعود الطیب در سنه ۹۷۷ ق را درج نموده.
  ۲. رساله قلع آثار: این کتاب شامل ۵۳ باب است که باب اول آن در بردن سیاهی از جامه و باب آخر در بردن رنگ حناء است.
  ۳. الافیونیه: در مضار و منافع و حیلۀ ترک آن، به فارسی. این کتاب از نظر مؤلف گذشته و حواشی متعددی به خط ایشان مرقوم است و همچنین دارای حواشی متعددی به خط احمد الموسوی الحسینی [است]. تاریخ کتابت در حدود ۹۷۷ ق.

اقدام جناب آقای شوشتری موجب کمال خوشوقتی است. ولی همان‌طور که در نامه ۴۴۲/بم - ۱۳۳۷/۲/۷ به اطلاع رسانیده است، اشیاء مزبور تاکنون به نظر اداره کل باستان‌شناسی رسانیده نشده است. خواهشمند است دستور فرمایید آنها را به موزه ارائه دهند تا با نظر کارشناسان موزه، و چنانچه کتب نفیس در بین آنها باشد با همکاری متخصصین و مطلعین کتابخانه ملی، مورد بررسی قرار گرفته و تصمیم مقتضی اتخاذ گردد. ضمناً اضافه می‌نماید این اداره اعتبار کافی برای خرید اشیاء گرانبها در اختیار ندارد و در این‌گونه موارد اعتبار آنها جزو بودجه دولت قبلاً باید تأمین گردد.

از طرف مدیرکل باستان‌شناسی علمی
[امضا]

[حاشیه]: ثبت دفتر کل وزارتی شد

شماره: ۴۵۷۵/د

تاریخ: ۱۳۳۷/۲/۲۹

[حاشیه]: سابقه ضمیمه شد.

۱۳۳۷/۲/۲۹

[حاشیه]: آقای فرید

مفاد نامه اداره کل باستان‌شناسی را به اطلاع جناب آقای شوشتری برسانید.

۱۳۳۷/۲/۳۰

۴

وزارت فرهنگ

جناب آقای شوشتری نماینده محترم سابق مجلس شورای ملی در خصوص اشیاء و پارچه‌های عتیقه آقای فخرالدین نصیری به‌طوری که اداره کل باستان‌شناسی اعلام می‌دارد اشیاء فوق تاکنون به نظر اداره مزبور نرسیده است. خواهشمند است به آقای نصیری اطلاع دهید برای ارائه اشیاء مزبور به آن اداره مراجعه فرمایند تا ترتیب خرید آن را بدهند.

مدیرکل دفتر وزارت

[امضا]

[حاشیه]: ۴۵۷۵/دو - ۱۳۳۷/۳/۳

[حاشیه]: اداره کل باستان‌شناسی

صورت کتبی است که آقای شوشتری برای فروش به کتابخانه موزه پیشنهاد می‌کنند و پرونده‌ای راجع به این موضوع در اداره کل باستان‌شناسی می‌باشد.

[امضا]

۱۳۳۷/۲/۳

[حاشیه]: به عرض ... مدیریت کل برسد.

۱۳۳۷/۲/۳

وزارت فرهنگ

۱۳۳۷/۲/۲۲ - دو - ۲۵۴۳

۲

اداره کل باستان‌شناسی

عطف به نامه ۴۴۲/بم - ۱۳۳۷/۲/۷ به قراری که آقای شوشتری نماینده سابق مجلس شورای ملی تلفنی اطلاع دادند، این کتب و سایر اشیاء و پارچه‌ها که برای فروش به اداره کل باستان‌شناسی عرضه شده متعلق به آقای فخرالدین نصیری است و برای امر در آن اداره مزبور می‌باشد.

مدیرکل دفتر وزارت فرهنگ

۳

وزارت فرهنگ

اداره کل باستان‌شناسی

شماره: ۶۴۰/بم

تاریخ: ۳۷/۲/۲۷

اداره کل دفتر وزارتی

عطف به نامه شماره ۲۵۴۳/دو - ۱۳۳۷/۲/۲۲ موضوع اشیاء و پارچه‌های عتیقه آقای فخرالدین نصیری به استحضار می‌رساند اداره کل باستان‌شناسی همیشه مترصد بوده است که از خروج آثار نفیس و تاریخی و منحصر به فرد کشور حتی المقدور جلوگیری به عمل آورد و این قبیل اشیاء را جهت موزه ایران باستان خریداری نماید؛ بنابراین پیشنهاد آقای فخرالدین نصیری برای فروش اشیای خود به موزه و